

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

Yayın Geliş Tarihi / Received: 14.04.2025

Yayına Kabul Tarihi / Accepted: 14.07.2025

Bu makale için önerilen kaynak gösterimi / To cite this article (Chicago, 17-A sürüm / Chicago, 17th A):

Solak, Yeter, “Apartheid Rejiminde Devlet Şiddeti, Zihinsel Direniş ve Hafıza: Steve Biko ve Siyah Bilinç Hareketi”. *Uluslararası Suçlar ve Tarih / International Crimes and History* 26, (2025): 159-180.

APARTHEID REJİMİNDE DEVLET ŞİDDETİ, ZİHİNSEL DİRENİŞ VE HAFIZA: STEVE BIKO VE SİYAH BİLİNÇ HAREKETİ

Dr. Yeter SOLAK

Öğretim Görevlisi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Okumerlab

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-8141-113X>

DOI: 10.54842/ustich.1675793

159

Öz: Bu makale, Güney Afrika'daki Apartheid rejimini yalnızca bir ırk ayrımcılığı sistemi olarak değil, aynı zamanda bir devlet suçu rejimi olarak değerlendirmekte ve Steve Biko liderliğinde gelişen Siyah Bilinç Hareketi'ni bu bağlamda incelemektedir. Biko'nun “özgürlük önce zihinde başlar” ilkesi, fiziksel baskının yanı sıra zihinsel ve kültürel sömürgeleştirmeye karşı radikal bir karşı duruş sunmuştur. 1977'de polis işkencesi sonucu hayatını kaybeden Biko, hem Apartheid rejiminin kurumsallaşmış şiddetinin bir kurbanı hem de bu sisteme karşı geliştirilen zihinsel direnişin simgesidir. Çalışmada, Apartheid rejimi devlet şiddeti ve insan hakları ihlalleri bağlamında analiz edilirken, Siyah Bilinç Hareketi'nin kültürel hafıza, özsaygı ve kimlik inşası üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Aynı zamanda Biko'nun mirasının post-Apartheid Güney Afrika'daki dönüşüm süreçlerinde ve küresel sosyal hareketlerdeki (BLM –Black Lives Matter – Siyahların yaşamı değerli) yansımaları da tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Steve Biko, Apartheid, Devlet Şiddeti, İnsan Hakları, Siyah Bilinç Hareketi, Hafıza Politikaları, Irk Ayrımcılığı

STATE VIOLENCE, MENTAL RESISTANCE AND MEMORY IN THE APARTHEID REGIME: STEVE BIKO AND THE BLACK CONSCIOUSNESS MOVEMENT

Abstract: *This article examines the Apartheid regime in South Africa not merely as a system of racial segregation, but as a regime of state crime, and analyzes the Black Consciousness Movement developed under the leadership of Steve Biko within this context. Biko's principle that "freedom begins in the mind" presents a radical stance not only against physical oppression but also against mental and cultural colonization. Biko, who died in 1977 as a result of police torture, became both a victim of the institutionalized violence of the Apartheid regime and a symbol of the mental resistance developed against it. While the study analyzes the Apartheid regime in terms of state violence and human rights violations, it also explores the impact of the Black Consciousness Movement on cultural memory, self-respect, and identity formation. Furthermore, the article discusses the legacy of Biko in the context of post-Apartheid transformation processes in South Africa and its reflections in global social movements such as Black Lives Matter.*

Keywords: *Steve Biko, Apartheid, State Violence, Human Rights, Black Consciousness Movement, Memory Politics, Racial Discrimination*

Giriş

Güney Afrika’da 20. yüzyıl boyunca derinleşen ırksal eşitsizlikler, 1948 yılında Ulusal Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte yasal ve kurumsal bir boyut kazanarak Apartheid rejimi altında sistematik bir ayrımcılığa dönüştü. Bu rejim, siyahi nüfusu siyasal, ekonomik ve toplumsal hayattan dışlayarak, onları beyaz azınlığın tahakkümü altında ikinci sınıf vatandaşlar haline getirdi. Siyahlar sadece oy hakkından değil; temel eğitim, sağlık hizmeti, barınma, seyahat özgürlüğü ve ifade özgürlüğü gibi en temel insan haklarından da yoksun bırakıldılar. Apartheid rejimi, yalnızca fiziksel baskılarla değil; aynı zamanda kültürel yabancılaştırma, psikolojik aşağılamalar ve epistemik tahakküm yoluyla da bireylerin benliğine yönelik sistematik bir şiddet uyguladı. Bu çerçevede, Güney Afrika’daki Apartheid rejimi, uluslararası hukuk bağlamında yalnızca bir ayrımcılık rejimi değil, aynı zamanda bir devlet suçu düzeni olarak da ele alınmalıdır.¹

Baskıcı Apartheid rejimi altında gelişen direniş hareketleri, zamanla hem ideolojik hem de örgütsel çeşitlilik kazanarak büyüdü. Bu hareketler arasında en dikkat çeken ve özgün yaklaşımıyla öne çıkan yapı ise, Güney Afrikalı düşünür ve aktivist Steve Biko’nun öncülüğünde gelişen Siyah Bilinç Hareketi (Black Consciousness Movement – BCM) olmuştur. Biko, özgürleşmenin yalnızca siyasal iktidar değişikliğiyle değil; siyah bireylerin kendi benliklerini, değerlerini ve kültürel kimliklerini yeniden keşfetmeleriyle mümkün olabileceğini savunmuştur. Ona göre, Apartheid rejiminin en yıkıcı boyutu fiziksel değil; zihinsel ve psikolojik düzeyde içselleştirilmiş aşağılık kompleksi idi. Bu bağlamda Siyah Bilinç Hareketi, yalnızca fiziksel direnişi değil, aynı zamanda zihinsel sömürgeciliğe karşı bir bilinçlenme ve kültürel öz-yeniden inşa süreci olarak ortaya çıkmıştır. Siyahların kendi kimliklerine sahip çıkması, özsaygı geliştirmesi ve kendi kaderini tayin hakkını talep etmesi bu hareketin temel ilkelerini oluşturmuştur.²

Bu çalışmanın temel amacı, Steve Biko’nun düşünsel mirasını ve Siyah Bilinç Hareketi’nin ideolojik temellerini insan hakları, devlet şiddeti,

1 Posel, D. (1991). *The Making of Apartheid, 1948–1961: Conflict and Compromise*. Clarendon Press

2 Lodge, T. (1983). *Black Politics in South Africa since 1945*. Longman.

hafıza politikaları ve postkolonyal kimlik mücadeleleri bağlamında değerlendirmektir. Araştırma şu sorular etrafında şekillenmektedir: Apartheid rejimi, devlet şiddetinin sistematikleşmiş bir biçimi olarak nasıl tanımlanabilir? Steve Biko'nun zihinsel özgürlük vurgusu, bu rejime karşı nasıl bir direniş modeli sunmuştur? Siyah Bilinç Hareketi, bireysel ve toplumsal hafıza inşasında nasıl bir rol oynamıştır? Biko'nun ölümünün ve fikirlerinin günümüz küresel sosyal adalet hareketlerindeki yansımaları nelerdir?³

Bu bağlamda çalışma, yalnızca tarihsel bir direniş figürünün biyografik izini sürmeyi değil; aynı zamanda onun fikirlerini uluslararası insan hakları ihlalleri, devlet şiddeti ve epistemolojik sömürgecilik perspektifinden analiz etmeyi hedeflemektedir.⁴ Steve Biko'nun felsefesi, hem Apartheid rejiminin suç karakterini anlamada hem de günümüz post-kolonyal toplumlarındaki özgürlük mücadelelerini kavramada önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır.⁵

Yöntemsel olarak çalışma, tarihsel belge incelemesi, söylem çözümlemesi ve karşılaştırmalı analiz yöntemlerine dayanmaktadır. Biko'nun kendi yazıları, Siyah Bilinç Hareketi'nin yayınları ve ilgili ulusal/uluslararası hukuk belgeleri temel kaynaklar olarak kullanılmış; bu metinler çağdaş sosyal hareketlerle ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir.

Apartheid Rejimi, Devlet Suçu Olarak Siyahların Mücadelesi ve Uluslararası Hukuk Bağlamı

1948'de Ulusal Parti'nin iktidara gelmesiyle resmen uygulanmaya başlayan Apartheid rejimi, Güney Afrika'daki beyaz azınlığın siyah çoğunluk üzerinde kurduğu kurumsal ve sistematik bir ırkçılık düzeniydi⁶. Afrikaans dilinde “ayrılık” anlamına gelen bu politika, yalnızca sosyal ayrımcılığı değil; siyasal temsilin engellenmesini, ekonomik kaynaklara erişimin kısıtlanmasını ve kültürel baskıyı da

3 Biko, Steve. *I Write What I Like*. Edited by A. Stubbs. Chicago: University of Chicago Press, 2002. (Original work published 1978)., Cry Freedom. Directed by Richard Attenborough. Universal Pictures, 1987.

4 United Nations. (1948). *Universal Declaration of Human Rights*.

5 Frederikse, J. (1990). *The Unbreakable Thread: Non-racialism in South Africa*. Ravan Press.

6 Şenel, Allaadin. *Irak ve Irkçılık Düşüncesi*. Bilim Sanat Yayınları, 1984.

içeren kapsamlı bir tahakküm mekanizmasına dönüşerek, milyonlarca siyah Güney Afrikalıyı temel haklarından yoksun bıraktı. 1994’e kadar süren bu rejim, ülkeyi ırka dayalı hiyerarşik bir yapıya dönüştürdü.⁷ Bu uygulamalar, yalnızca ulusal düzeyde değil, uluslararası hukuk nezdinde de insanlığa karşı suçlar kapsamında değerlendirilmiş ve “devlet suçu” olarak nitelendirilmiştir.⁸

Uluslararası hukukta devletlerin sorumluluğunu düzenleyen temel belgelerden biri olan Birleşmiş Milletler Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun “Devlet Sorumluluğu Taslağı” (2001), insanlığa karşı işlenen suçlar dâhil olmak üzere her uluslararası hukuka aykırı eylemin devlete sorumluluk yüklediğini belirtir.⁹ Bu çerçevede, Apartheid rejimi; sistematik insan hakları ihlalleri, zorunlu yerleşim politikaları, siyasal dışlama, ekonomik sömürü ve kültürel–eğitimsel baskı unsurlarıyla, insanlığa karşı suç niteliği taşımıştır. 1973’te kabul edilen BM “Apartheid Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi”, bu rejimi “insanlık onuruna karşı işlenmiş bir suç” olarak tanımlamış; 2002 tarihli Roma Statüsü’nün 7(1)(j) maddesi de Apartheid’ı, sistematik baskı politikalarının devlet eliyle yürütülmesi hâlinde “insanlığa karşı suç” sayarak uluslararası ceza hukuku sistemine dâhil etmiştir.¹⁰

Apartheid’in kurumsallaşması, sömürge döneminden miras kalan ırkçı ayrımların yasalastırılmasıyla başlamıştır. 1950 tarihli Nüfus Kayıt Yasası, tüm nüfusu “Beyaz”, “Bantu (siyah Afrikalı)”, “Renkli” ve “Asyalı” gibi kategorilere ayırırken; aynı yıl çıkarılan Gruplar Alanları Yasası, siyah halkı zorla “Bantustan” adı verilen barınma bölgelerine yerleştirmiştir. Pasaport yasaları, siyahların hareket özgürlüğünü ciddi şekilde kısıtlamış; 1953 tarihli Bantu Eğitim Yasası ise siyah çocuklara yalnızca alt düzey iş gücüne yönelik nitelsiz bir eğitim dayatmıştır. Bu politikalar, siyah nüfusu hem ekonomik hem de kamusal hayattan sistematik biçimde dışlamayı amaçlamıştır.¹¹

7 Şenel, Allaadin. Irk ve Irkçılık Düşüncesi. Bilim Sanat Yayınları, 1984.

8 Büyüktavşan, H. Z. (2021). Güney Afrika da Irkçı Apartheid Rejimi 1948- 1994, *Africana-İ-nönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 26-41.

9 International Law Commission. Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts. 2001.

10 United Nations. International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid. 1973, Rome Statute of the International Criminal Court. 2002. Article 7 (Crimes Against Humanity).

11 The Black Power Mixtape 1967–1975. Directed by Göran Olsson. Story AB, 2011.

Baskıya karşı direniş 1950'lerden itibaren örgütlü bir biçim kazanmıştır. 1960 Sharpeville Katliamı'nda polis, pas yasalarını protesto eden göstericilere ateş açarak onlarca sivil öldürmüştü; bu olay uluslararası kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır. 1961'de Nelson Mandela liderliğinde kurulan Umkhonto we Sizwe, silahlı mücadeleyi başlatırken; daha radikal bir çizgi izleyen Pan-Afrikanist Kongre'nin öncülük ettiği Sharpeville protestoları küresel boykot ve ambargoların önünü açmıştır.¹² 1970'lerde Steve Biko'nun Siyah Bilinç Hareketi, zihinsel özgürleşme ve siyasal özneleşme söylemiyle kitlesel desteğe ulaşmıştır. 1976'daki Soweto Ayaklanması ise Afrikaans dili eğitim dayatmasına karşı çıkan öğrencilerin polis tarafından öldürülmesiyle sonuçlanmış, yüzlerce gencin hayatını kaybettiği bu olay uluslararası baskının daha da artmasına neden olmuştur.¹³

1980'ler boyunca sendikalar, dini örgütler, öğrenci hareketleri ve uluslararası toplumun silah ambargosu, ekonomik yaptırımlar ve kültürel izolasyon gibi yaptırımları, rejimin çözülmesinde belirleyici olmuştur. 2 Şubat 1990'da Devlet Başkanı F.W. de Klerk, ANC'yi yasallaştırmış ve Nelson Mandela'yı serbest bırakmıştır. Nihayetinde, 26–29 Nisan 1994'te yapılan ilk demokratik seçimlerde ANC ezici çoğunlukla iktidara gelmiş; Mandela ülkenin ilk siyahi devlet başkanı olmuştur.¹⁴

Apartheid'in bir "devlet suçu" olarak değerlendirilmesi, uluslararası ceza hukuku literatüründe giderek daha fazla önem kazanan bir yaklaşımdır. Güney Afrika örneği, bu suç tipinin tarihsel ve yapısal doğasını gözler önüne seren bir "hukuki laboratuvar" işlevi görmektedir. Bununla birlikte, günümüzde Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde tartışılan Filistin'deki İsrail politikalarının Apartheid rejimiyle benzerlik gösterip göstermediğine dair yürütülen hukuki değerlendirmeler, bu suç tipinin çağdaş biçimlerine işaret etmektedir. 2021 yılında Uluslararası Af Örgütü ve İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün yayımladığı raporlar, İsrail'i Apartheid suçu işlemekle itham ederek Roma Statüsü kapsamında

12 Mandela, Nelson. Long Walk to Freedom. Boston: Little, Brown & Company, 1995.

Steve Biko: The Lost Interview. 1977. YouTube. <https://www.youtube.com/>

13 Steve Biko Speaks! Black Consciousness and the South African Revolution <https://www.youtube.com/watch?v=Q25It5kMexg>

14 African National Congress (ANC). "Official Website." Accessed [date]. <https://www.anc1912.org.za/>

soruşturma açılması çağrısında bulunmuştur. Böylece Apartheid, yalnızca geçmişin bir uygulaması değil; günümüzde de normatif tartışmaların merkezinde yer alan canlı bir ihlal biçimi hâline gelmiştir.¹⁵

Karşılaştırmalı olarak ele alındığında, Apartheid rejimi ile soykırım ve savaş suçları gibi diğer devlet suçları arasında önemli benzerlikler ve ayrışmalar söz konusudur. Soykırım, bir grubun fiziksel varlığını ortadan kaldırmayı hedefleyen doğrudan eylemlerle tanımlanırken; Apartheid, aynı hedefe siyasi temsilin engellenmesi, yaşam alanlarının daraltılması, sosyal hizmetlerin sınırlandırılması ve kültürel baskı gibi dolaylı ve uzun süreli mekanizmalarla ulaşır. Bu bağlamda, Apartheid “yavaş şiddet” (slow violence) olarak tanımlanabilecek bir yapısal şiddet biçimidir. Bununla birlikte, tüm bu suç türlerinin ortak noktası, devlet aygıtının sistematik insan hakları ihlallerine aracılık etmesidir.¹⁶

Sonuç olarak, Apartheid rejimi yalnızca Güney Afrika’nın tarihine özgü bir uygulama değil; uluslararası hukuk nezdinde insanlığa karşı işlenen suçların en sistematik örneklerinden biridir. Bu suçun devlet eliyle işlenmiş olması, uluslararası ceza hukuku bakımından “devlet suçu” kategorisinin içeriğini zenginleştirirken, benzer uygulamaların önlenmesi için normatif bir çerçeve sunmaktadır. Apartheid’a dair kolektif hafızanın ve hukuki mücadelenin sürdürülmesi, gelecekteki insan hakları ihlallerine karşı caydırıcı bir işlev görecektir.¹⁷

Steve Biko Ve Siyah Bilinç Hareketi

Güney Afrika’daki Apartheid rejimine karşı verilen mücadelenin en düşünsel ve radikal temellerinden birini oluşturan Siyah Bilinç Hareketi (Black Consciousness Movement – BCM),¹⁸ 1960’ların sonunda Steve Biko’nun önderliğinde şekillendi. Bu hareket, yalnızca siyasi veya ekonomik bir direniş değil, aynı zamanda siyahilerin zihinsel, epistemolojik ve ontolojik olarak özgürleşmesini hedefleyen

15 Davis, Angela. *Freedom Is a Constant Struggle: Ferguson, Palestine, and the Foundations of a Movement*. Chicago: Haymarket Books, 2016.

16 Magaziner, D. R. (2010). *The law and the prophets: Black consciousness in South Africa, 1968–1977*. Ohio University Press.

17 Büyüktavşan, H. Z. (2021). Güney Afrika da Irkçı Apartheid Rejimi 1948- 1994, *Africana-İ-nönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 26-41.

18 Black Consciousness Movement Archive – Stanford University. Accessed [date]. <https://www.stanford.edu/group/BC>

çok katmanlı bir mücadele biçimiydi.¹⁹ Biko'ya göre fiziksel baskının ötesinde, siyah bireylerin zihinlerine yerleştirilen aşağılık kompleksi, sömürgeciliğin en sinsi ve kalıcı mirasıydı. Bu yönüyle Siyah Bilinç Hareketi, Frantz Fanon'un *Black Skin, White Masks* ve *The Wretched of the Earth* eserlerinde analiz ettiği kolonyal bilinç ve benlik parçalanmasının Güney Afrika'daki karşılığıydı. Fanon'un "sömürgeci, sömürdüğü bireyin zihin yapısını dönüştürmeden sistemini sürdüremez" düşüncesiyle paralel biçimde Biko, özgürlüğün ön koşulunu zihinsel uyanışta görüyordu.²⁰ Zira Biko'ya göre, siyahlar özgürleşmeden önce kendilerini yeniden tanımlamak, kolonyal bakıştan arınmak zorundaydı; tıpkı Ngũgĩ wa Thiong'o'nun 'Decolonising the Mind' eserinde belirttiği gibi, özgürleşme zihinden başlamalıydı.²¹

Siyah Bilinç Hareketi'nin doğuşu, 1969 yılında Güney Afrika Öğrenci Örgütü (SASO) çatısı altında başladı. Apartheid rejimi, siyahi öğrencilerin beyazlarla aynı yapılar içinde siyasal özneleşmesini engelliyor, siyah gençliğin kolektif sesini sistematik olarak bastırıyordu. Bu atmosferde Biko öncülüğünde gelişen BCM (Siyah bilinç Hareketi), siyah bireylerde özsaygıyı ve kimlik bilincini yeniden inşa etmeyi amaçladı.²² Hareketin temelinde üç ana ilke yer alıyordu: zihinsel özgürlük, kendi kaderini tayin hakkı ve ekonomik-kültürel bağımsızlık. Zihinsel özgürlük, BCM'nin temel taşıydı. Steve Biko, siyahların beyazlar tarafından dayatılan aşağı konumu içselleştirdikçe özgürleşemeyeceklerini savunuyordu. Bu bağlamda "Black is Beautiful" (Siyah güzeldir) sloganı, yalnızca bir estetik değil, aynı zamanda bir epistemolojik isyandı. Siyahların bedenlerini,²³ kültürlerini, dillerini ve tarihlerine dair algılarını yeniden sahiplenmeleri gerekiyordu. Edward Said'in *Şarkiyatçılık* eserinde ortaya koyduğu gibi, sömürgeciliğin en etkili aracı, ötekini tanımlama hakkını kendine saklayan Batı'ydı.²⁴ Biko bu algıya karşı, siyahların kendi kendilerini tanımlama, adlandırma ve temsil etme hakkını

19 Cry Freedom. Directed by Richard Attenborough. Universal Pictures, 1987.

20 Fanon, Frantz. *Black Skin, White Masks*. Translated by Charles Lam Markmann. New York: Grove Press, 1967. (Original work published 1952).

21 Thiong'o, Ngũgĩ wa. *Decolonising the Mind: The Politics of Language in African Literature*. London: Heinemann, 1986.

22 Maalouf, Amin. *Ölümçül Kimlikler*. Translated by A. Berk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

23 Gqola, Pumla Dineo. *Reflecting Rogue: Inside the Mind of a Feminist*. Johannesburg: MFBoks Joburg, 2017.

24 Said, Edward W. *Şarkiyatçılık*. Translated by B. Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.

merkeze aldı. Said'in "oryantalizm" kavramıyla açıkladığı Batılı tahakküm, Biko için Apartheid'in zihinsel kolonizasyonuna eşdeğerdi.²⁵

İkinci temel ilke olan kendi kaderini tayin hakkı, siyahların kendi mücadelelerinin lideri olması gerektiği fikrine dayanıyordu. Biko, özellikle Afrika Ulusal Kongresi (ANC) gibi çok ırklı örgütlerdeki beyaz liberalleri eleştiriyordu. Ona göre bu yapıların varlığı, siyah mücadelesini gölgede bırakıyor ve beyazların "kurtarıcı" rolünü yeniden üretiyordu. Bu noktada Paulo Freire'in "eleştirel bilinç" (conscientização) kavramı devreye girer: özgürleşme, dışsal bir yardım değil, ezilenin kendi gerçekliğini kavrayarak eyleme geçmesidir.²⁶ Biko'nun, "özgürlük, size birileri tarafından verilen bir hediye değil, sizin alacağınız bir haktır" sözleri, tam da bu pedagojik ve politik özneleşmeyi tanımlar. Siyahların özgürleşmesi, ancak kendi liderliklerini yaratmaları ve kendi sesleriyle konuşmalarıyla mümkündür.²⁷

Üçüncü ilke olan ekonomik ve kültürel bağımsızlık, siyahların sadece siyasi değil, aynı zamanda maddi ve sembolik anlamda kendi ayakları üzerinde durmalarını gerektiriyordu. Apartheid rejimi, siyahları ucuz iş gücü olarak kullanarak beyaz sermayeye bağımlı kılmıştı. Biko, siyahi toplulukların kendi kooperatiflerini kurmalarını, yerel üretimi desteklemelerini ve Afrika kültürüne sahip çıkmalarını savunuyordu. Bu yönüyle onun düşüncesi, Achille Mbembe'nin Critique of Black Reason adlı eserinde ele aldığı, Afrika'nın ekonomik ve düşünsel sömürgeleştirilmesine karşı yürütülen eleştirel akımlarla kesişir.²⁸ Biko'nun kültürel bağımsızlık anlayışı, aynı zamanda Thomas Sankara'nın "bağımsızlık sadece bayrak değiştirmek değil, düşünce biçimini değiştirmektir" ilkesine de yaklaşıyor. Siyah Bilinç, ekonomik bağımsızlığı, kültürel direnişle birleştirerek bütüncül bir kurtuluş modeli önerir.²⁹

25 Said, Edward W. Orientalism. New York: Pantheon Books, 1978.

26 Freire, Paulo. Pedagogy of the Oppressed. Translated by Myra Bergman Ramos. New York: Bloomsbury, 2005. (Original work published 1970).

27 Biko, Steve. I Write What I Like. Edited by A. Stubbs. Chicago: University of Chicago Press, 2002. (Original work published 1978).

28 Mbembe, Achille. Critique of Black Reason. Translated by Laurent Dubois. Durham: Duke University Press, 2017.

29 Sankara, T. (2007). *Thomas Sankara speaks: The Burkina Faso revolution, 1983–1987* (A. Zeilig, Ed.). Pathfinder Press.

Siyah Bilinç Hareketi'nin en tartışmalı yönlerinden biri, beyaz liberallerle iş birliğine duyduğu derin şüpheydi. Biko, birçok beyaz aktivistin siyah mücadeleye kendi vicdanlarını rahatlatmak amacıyla katıldığını düşünüyordu. “Beyaz liberaller, bizim adımıza konuşarak, bizim sesimizi bastırıyor” diyerek, temsil krizine dikkat çekiyordu. Bu eleştiri, Homi Bhabha'nın *The Location of Culture*'da değindiği, sömürge-sonrası öznenin “melez ses” içinde silikleşmesi tehlikesine doğrudan bir gönderme gibidir. ³⁰Biko'ya göre siyahların özgürleşmesi, başkalarının adına konuşmasından değil, kendi dillerini ve ihtiyaçlarını merkez alan bir öz-temsil mücadelesinden geçer.

Steve Biko, 1977 yılında polis gözaltısında işkenceyle öldürüldüğünde henüz 30 yaşındaydı. Ancak kısa yaşamına rağmen, fikirleri Güney Afrika'daki Soweto Ayaklanması gibi olayları tetikledi ve dünya çapında yankı buldu. Onun “önce zihinler özgürleşmeli” öğretisi, yalnızca siyasal değil, aynı zamanda epistemolojik ve ahlaki bir devrim çağrısıydı. Bu çağrı, bugün Amerika Birleşik Devletleri'nde yükselen Black Lives Matter –Siyahların yaşamı değerlidir- gibi hareketlerde dahi yankı bulmakta; Steve Biko'nun düşünsel mirası küresel ölçekte bir özgürleşme çağrısına dönüşmektedir. ³¹Biko, yalnızca bir aktivist ya da siyasi lider değil, aynı zamanda sömürgeciliğin yarattığı bilgi ve benlik krizine karşı güçlü bir düşünsel cevaptı. Siyah Bilinç Hareketi, Apartheid'a karşı verilen mücadelenin sadece fiziksel değil, aynı zamanda zihinsel, kültürel ve varoluşsal bir direniş olduğunu kanıtlamış; özgürlüğü oy verme hakkının ötesine taşıyarak, hakikati, bilgiyi ve kimliği yeniden kurma çabası haline getirmiştir. Bu yönüyle Siyah Bilinç, bir politik eylemden çok daha fazlasıdır: bir zihniyet dönüşümü, bir episteme savaşı ve bir insanlık onuru arayışıdır. Steve Biko ise bu arayışın sesi, vicdanı ve en tutkulu temsilcisidir. Bu parçada, Judith Butler'ın *Frames of War* adlı çalışması, devletlerin şiddet pratiklerini nasıl temsil ve çerçevelediğini göstererek, Biko'nun epistemik şiddet eleştirisine kavramsal bir zemin sunar. ³²Seyla Benhabib'in *The Rights of Others* eseri, siyasi topluluğun sınırlarını

30 Bhabha, Homi K. *The Location of Culture*. London: Routledge, 1994.

31 Alexander, Michelle. *Yeni Jim Crow: Kitle İnfazlarının Irkçı Mantığı*. Translated by M. Gündüz. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2022. (Original work published 2010).

32 Butler, J. (2009). *Frames of war: When is life grievable?* Verso.

ve “öteki” kavramını incelerken, Biko’nun siyah öz-temsili taleplerini hak temelli bir çerçeveye ilişkilendirir.³³ Martha Minow’un *Between Vengeance and Forgiveness* çalışması, toplumsal travma sonrası adalet ve hafıza politikalarını tartışarak, Biko’nun zihinsel kurtuluş yaklaşımına hukuki ve etik boyut katar.³⁴ Mark Drumbl’un *Atrocity, Punishment, and International Law* eseri ise, uluslararası ceza hukuku pratiklerinin toplumsal hafıza ve devlet suçu kavramlarıyla kesişimini ortaya koyarak, Siyah Bilinç Hareketi’nin devlet destekli şiddete karşı geliştirdiği stratejileri hukuk bilinci düzeyine taşır.³⁵

Steve Biko ve Siyah Bilinç Hareketi’ne Yönelik Eleştiriler: Irkçılık ve Ayrımcılık Suçlamaları

Steve Biko ve Siyah Bilinç Hareketi (BCM), Güney Afrika’daki Apartheid rejimine karşı verilen mücadelenin en radikal ve düşünsel temelli kanatlarından biri olarak kabul edilir. Ancak bu hareket, özellikle “ırkçı” ve “ayrılıkçı” olmakla eleştirilmiş, beyaz liberallerle yaşadığı gerilimler nedeniyle önemli tartışmalara yol açmıştır. Bu eleştiriler, BCM’nin karmaşık mirasını anlamak açısından kritiktir. Hareketin en çok eleştirilen yönlerinden biri, siyahların özgürleşmesinin ancak kendi liderlikleri ve örgütlenmeleriyle mümkün olacağına dair yaklaşımıdır. Steve Biko, beyaz liberallerin siyah mücadelesine dâhil olmasını, “beyaz kurtarıcı” mitini yeniden ürettiği gerekçesiyle reddetmiş ve SASO (Güney Afrika Öğrenci Örgütü) gibi yapıların yalnızca siyahlara açık olması gerektiğini savunmuştur. Bu tutum, BCM’nin ‘ırkçı’ olarak etiketlenmesine yol açmış, özellikle ANC gibi çok ırklı yapılar tarafından ‘tersine ırkçılık’ yapmakla eleştirilmiştir. Biko ise bu suçlamalara karşılık olarak, “Siyah Bilinç, siyahların kendilerini beyazların tanımladığı şekilde değil, kendi terimleriyle tanımlamasıdır. Bu, beyazlara karşı nefret değil, özsaygı mücadelesidir.” diyerek yaklaşımını savunmuştur. Ancak, bu savunular pratikte siyahlar ve

33 Benhabib, S. (2004). *The rights of others: Aliens, residents, and citizens*. Cambridge University Press.

34 Minow, M. (1998). *Between vengeance and forgiveness: Facing history after genocide and mass violence*. Beacon Press.

35 Drumbl, M. A. (2007). *Atrocity, punishment, and international law*. Cambridge University Press.

beyazlar arasında ayrımcı bir örgütlenme görüntüsü oluşturduğu gerekçesiyle eleştirilmeye devam etmiştir.³⁶

Biko'nun beyaz liberallere yönelik eleştirileri, 1970'lerde Güney Afrika'daki muhalefet çevrelerinde önemli gerilimler doğurmuştur. Ona göre, birçok beyaz aktivist siyahlar adına konuşarak onların sesini bastırmakta ve temsil alanını işgal etmektedir. Biko'nun, "Beyaz liberaller, bizim adımıza konuşarak aslında bizi susturuyor" ifadesi bu eleştirinin özeti gibidir. ANC liderlerinden Albie Sachs gibi isimler, BCM'nin beyaz müttefikleri dışlamasının mücadeleyi zayıflatıldığını ileri sürmüşlerdir. Biko ise bu eleştirileri "Özgürlük, size birileri tarafından verilen bir hediye değil, sizin alacağınız bir haktır. Siyahların kendi liderliğini inşa etmesi gerekiyor." sözleriyle yanıtlamıştır.³⁷

BCM'nin siyah özsaygısına yaptığı vurgu ise zaman zaman "ayrılıkçı" bir söylem olarak değerlendirilmiş ve bu yönüyle hem yerel hem de uluslararası çevrelerde eleştirilmiştir. Biko'nun "Siyah güzeldir" sloganı, bazı çevrelerce siyahları beyaz toplumdan ayırtmakla suçlanmış, ABD'deki bazı sivil haklar grupları ise BCM'yi Malcolm X'in "Siyah Milliyetçiliği" ile kıyaslayarak, ırk temelli bir ayrışmayı teşvik ettiği yönünde görüşler bildirmiştir. Bu eleştiriler karşısında Biko, "Biz ayrılıkçı değiliz. Ancak siyahların önce kendi kimliklerini kabul etmesi gerekir. Apartheid bizi zaten ayırtırdı; biz sadece bu ayrışmayı kabul etmeyi reddediyoruz." sözleriyle yanıt vermiştir.³⁸

BCM'nin Güney Afrika'daki diğer direniş gruplarıyla da zaman zaman çatıştığı görülmektedir. ANC, çok ırklı bir mücadeleyi savunurken; BCM, siyahların özerk örgütlenmesini önceleyen bir yol izlemiştir. Bu ideolojik farklılıklar, 1970'lerde direniş hareketi içerisinde stratejik anlaşmazlıklar doğurmuş, örneğin 1976'daki Soweto Ayaklanması sürecinde BCM'nin öğrenci liderleri ile ANC yanlıları arasında farklı taktik ve örgütlenme biçimleri tartışma konusu olmuştur.³⁹

36 Arnold, G. (1981). *Africa: A modern history*. Atlantic Monthly Press.

37 Hadfield, L. (2017). *Liberation and development: Black Consciousness community programs in South Africa*. Michigan State University Press.

38 Biko, Steve. *I Write What I Like*. Edited by A. Stubbs. Chicago: University of Chicago Press, 2002. (Original work published 1978).

39 Magaziner, D. R. (2010). *The law and the prophets: Black consciousness in South Africa, 1968–1977*. Ohio University Press.

Sonuç olarak, BCM'nin 'ırkçı' ya da 'ayrılıkçı' olup olmadığı tartışması, hangi perspektiften bakıldığına bağlı olarak farklı şekillerde değerlendirilebilir. Steve Biko'nun amacı, siyahların psikolojik bağımsızlığını kazanmaları ve beyaz tahakkümünden zihinsel olarak kurtulmalarıydı. Bu hedef, doğal olarak beyaz müttefiklerin dışlandığı bir örgütlenmeyi beraberinde getirmiştir. Ancak bu yaklaşımın hem direnişin gücünü sınırladığı hem de dışlayıcı bulunduğu eleştirileri hâlâ gündemdedir. Günümüzde bile Black Lives Matter gibi hareketler, benzer şekilde “siyah öz savunma” ile “ırkçılık” suçlamaları arasında tartışmalara maruz kalmaktadır. Biko'nun mirası bu nedenle hâlâ hem ilham verici hem de tartışmalıdır. Bu noktada kritik bir soru gündeme gelmektedir: Eğer Biko, beyaz liberallerle daha yakın iş birliği kursaydı, BCM daha etkili olur muydu? Yoksa bu durum, hareketin radikal ruhunu zayıflatır mıydı? Bu soru, yalnızca tarihsel değil, aynı zamanda günümüz mücadele stratejilerini anlamak açısından da önem taşımaktadır.⁴⁰

Siyah Bilinç Hareketi'nin Mirası Ve Günümüzdeki Etkileri

171

Apartheid sonrası dönemde, Steve Biko'nun geliştirdiği Siyah Bilinç Hareketi (BCM) ülkenin sosyal, kültürel ve politik dokusunda derin izler bırakmıştır. 1994'te rejimin resmen sona ermesine rağmen, geride sadece yapısal eşitsizlikler değil, onarılması güç psikolojik ve kültürel travmalar kalmıştır. Bu bağlamda, Biko'nun “özgürlük önce zihinde başlar” ilkesi, siyah toplumun kimlik inşasında merkezi bir rol oynamıştır.⁴¹

Biko'nun yaklaşımı, uluslararası suçlar literatüründe “epistemik şiddet” kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Achille Mbembe, *Critique of Black Reason* adlı eserinde epistemik şiddeti, sömürgeci bilgi üretme süreçlerinin baskı ve dışlama mekanizmaları üzerinden sürdürülmesi olarak tanımlar; Biko'nun “Black is Beautiful” vurgusu ise bu zihinsel sömürgeleştirmeye karşı bir epistemolojik direniştir.⁴² Ayrıca, Mahmood

40 Posel, D. (1991). *The making of apartheid, 1948–1961: Conflict and compromise*. Clarendon Press.

41 Biko, Steve. *I Write What I Like*. Edited by A. Stubbs. Chicago: University of Chicago Press, 2002. (Original work published 1978).

42 Mbembe, Achille. *Critique of Black Reason*. Translated by Laurent Dubois. Durham: Duke University Press, 2017.

Mamdani modern devletlerin “law-making violence” (yasalaştırılmış şiddet) pratikleriyle toplumsal ayrımları meşrulaştırdığını ve bu süreçlerin psikolojik devlet suçu boyutuna eriştiğini belirtir; apartheid yasaları siyahların kolektif kimliğine yönelik sistematik psikolojik baskı aracı olarak işlev görmüştür⁴³

Siyah Bilinç ideolojisi, özellikle genç kuşaklar arasında Afrika kökenlerine dönüş ve kültürel mirasın yeniden sahiplenilmesi yönündeki hareketlere ilham vermiştir. Biko’nun “önce zihinsel özgürleşme” vurgusu, hem bireysel özgüveni hem de kolektif bilinçlenmeyi hedeflemiş; üniversitelerdeki “dekolonize eğitim” hareketlerine temel oluşturmuştur. Örneğin #FeesMustFall gibi öğrenci eylemleri, BCM’nin özsaygı ve direnç çağrısını günümüze taşımaktadır.⁴⁴

Nelson Mandela ve Afrika Ulusal Kongresi (ANC) ile Biko arasındaki tarihsel ilişki zaman içinde evrilmiştir. Başlangıçta çok ırklı yaklaşım ile siyah merkezli ideoloji arasında gerilimler yaşanmış, ⁴⁵ancak 1997’de Mandela’nın “Biko olmasaydı, özgürlüğümüz bu kadar anlamlı olmazdı” açıklaması, bu iki vizyonun yaklaşmasına işaret etmiştir. Günümüzde ANC, Biko’yu Güney Afrika özgürlük mücadelesinin temel figürlerinden biri olarak resmî tarih yazımına dâhil etmektedir.⁴⁶

Küresel ölçekte Biko’nun düşünceleri, Black Lives Matter (BLM) gibi çağdaş hareketlerde yankı bulmuştur. BLM’nin “Black is Beautiful” söylemi ve polis şiddetine karşı direnişi, Biko’nun epistemik ve psikolojik baskı analizleriyle paralellik gösterir. 2020’de George Floyd protestoları sırasında Güney Afrika sokaklarında yükselen “Amandla!” (Güç!) sloganları, bu tarihsel ve ideolojik bağın somut kanıtıdır.⁴⁷

Modern Güney Afrika’da Biko’nun fikirleri çeşitli alanlarda yaşatılmaktadır. Eğitim politikalarında BCM etkisi, müfredata dâhil

43 Mamdani, M. (1996). *Citizen and subject: Contemporary Africa and the legacy of late colonialism*. Princeton University Press.

44 Fourie, D. (2022). The neoliberal influence on South Africa’s early democracy and its short-falls in addressing economic inequality. *Philosophy & Social Criticism*.

45 Chomsky, Noam. Güç ve İdeoloji. Translated by İ. Ergüden. İstanbul: BGSY Yayınları, 2002.

46 Mandela, Nelson. Özgürlüğe Giden Uzun Yol. Translated by Ş. Tekeli. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.

47 Gilroy, Paul. The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993, Amandla! A Revolution in Four-Part Harmony. Directed by Lee Hirsch. 2002.

edilen Siyah Bilinç teorileri ve “dekolonize müfredat” girişimleriyle kendini gösterir. Kültürel alanda yerli Afrika dillerinin canlandırılması, geleneksel sanatların teşviki ve medyada siyah temsiliyetin artırılması, BCM’nin “Siyah güzeldir” sloganının somut uzantılarıdır. Ekonomik alanda Siyahi Güçlendirme Politikaları (Black Economic Empowerment – BEE), Biko’nun ekonomik bağımsızlık çağrısından esinlenmiş olsa da uygulamadaki eksiklikler ve yolsuzluklar nedeniyle eleştirilere maruz kalmaktadır.⁴⁸

Sonuç olarak, Steve Biko’nun Siyah Bilinç Hareketi, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde epistemik şiddet, kültürel soykırım ve psikolojik devlet suçu kavramlarına teorik ve pratik katkı sunan canlı bir mirastır. Bu miras, yalnızca tarihsel bir anı değil; çağdaş sosyal adalet mücadeleleri için hâlâ yol gösterici bir rehber niteliğindedir.⁴⁹

Sonuç: Zihinsel Özgürlükten Toplumsal Dönüşüme

Bu çalışma, Güney Afrika’daki Apartheid rejimini yalnızca bir ırk ayrımcılığı sistemi olarak değil, uluslararası hukuk bağlamında bir “devlet suçu” rejimi olarak ele alırken, Steve Biko’nun önderliğinde şekillenen Siyah Bilinç Hareketi’nin (BCM) bu yapıya karşı geliştirdiği benzersiz ve çok boyutlu direniş modelini ortaya koymaktadır. Apartheid rejimi, beyaz azınlığın siyah çoğunluk üzerinde kurduğu baskıyı sadece yasal ayrımcılıkla sınırlı tutmamış; sistematik devlet şiddeti, kültürel asimilasyon, epistemik tahakküm ve psikolojik sömürgeleştirme gibi araçlarla çok katmanlı bir egemenlik rejimi inşa etmiştir. Bu bağlamda çalışma, yalnızca tarihsel bir anlatı sunmaktan öte, zihinsel özgürleşme ve hafıza siyaseti ekseninde evrensel çıkarımlar barındırmaktadır.⁵⁰

1948 yılında resmi olarak kurumsallaşan Apartheid rejimi, 1950 Nüfus Kayıt Yasası, Gruplar Alanları Yasası, Bantu Eğitim Yasası ve pasaport yasaları gibi düzenlemelerle siyah halkın yaşam alanlarını,

48 Steve Biko: Martyr of the anti-apartheid movement, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/37448.stm>

49 Hill, Stephen. “Biko’s Ghost: The Iconography of Steve Biko and Political Memory in South Africa.” University of Minnesota Press, 2015

50 Magaziner, D. R. (2010). *The law and the prophets: Black consciousness in South Africa, 1968–1977*. Ohio University Press.

eğitimi, iş gücüne katılımını ve fiziksel hareketliliğini sistematik biçimde kısıtlamış; böylece beyaz egemenliğini daim kılacak yapısal eşitsizlikler yaratmıştır. Bu uygulamalar yalnızca bir iç hukuk düzenlemesi değil, uluslararası hukuk çerçevesinde de “insanlığa karşı suç” olarak değerlendirilmiştir. 1973 tarihli Birleşmiş Milletler Apartheid Sözleşmesi⁵¹ ve 2002 Roma Statüsü, Apartheid rejimini insan haklarına doğrudan tehdit oluşturan bir devlet suçu olarak nitelemiş; özellikle Roma Statüsü’nün 7(1)(j) maddesi bu durumu “sistematik baskı ve egemenlik rejimi” tanımıyla açıkça ortaya koymuştur.⁵²

Tam da bu çok boyutlu tahakküm ortamında doğan Siyah Bilinç Hareketi, 1960’ların sonlarında Steve Biko’nun öncülüğünde yalnızca fiziksel direnişe dayalı klasik mücadele biçimlerinden farklılaşarak, özgürlük kavramına zihinsel ve epistemolojik bir boyut kazandırmıştır. “Siyah güzeldir” sloganı etrafında şekillenen bu hareket, yalnızca estetik bir kabulleniş değil, aynı zamanda Batılı normların tahakkümüne, siyahların kendi benliklerinden utanmasına ve beyaz kurtarıcı mitine karşı radikal bir başkaldırıyı ifade etmektedir. Biko’nun “özgürlük önce zihinde başlar” ilkesi, bu direnişin temel felsefi taşıdır. BCM, bireyin kendini tanıması, değer vermesi ve kendi kaderini tayin etme hakkını savunması gerektiği fikrini, eğitimden siyasete, ekonomiden kültüre dek her alanda yaymayı amaçlamıştır.⁵³

Bu bağlamda hareketin teorik temelleri Frantz Fanon’un “sömürgeleştirilmiş bilinç” eleştirisinden,⁵⁴ Ngũgĩ wa Thiong’o’nun “zihnin sömürsüzleştirilmesi” kavramsallaştırmalarından⁵⁵ ve Edward Said’in “oryantalizm” analizinden beslenmektedir. Pratikte ise BCM, siyahların kendi örgütlerini kurmasını, dışsal kurtarıcı figürlerden bağımsız hareket etmesini ve kendi ekonomik-kültürel yapılarını inşa etmesini savunmuştur.⁵⁶ Biko’nun, beyaz liberallerle olan ilişkilerde

51 United Nations. (1973). *International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid*.

52 Rome Statute of the International Criminal Court. 2002. Article 7 (Crimes Against Humanity).

53 Biko, Steve. *I Write What I Like*. Edited by A. Stubbs. Chicago: University of Chicago Press, 2002. (Original work published 1978).

54 Fanon, Frantz. *The Wretched of the Earth*. Translated by Richard Philcox. New York: Grove Press, 2004. (Original work published 1961).

55 Thiong’o, Ngũgĩ wa. *Decolonising the Mind: The Politics of Language in African Literature*. London: Heinemann, 1986.

56 Said, Edward W. *Orientalism*. New York: Pantheon Books, 1978.

sergilediği mesafeli tutum bu felsefenin bir yansımasıdır. ANC gibi çok ırklı hareketlerle yaşanan gerilimler de bu bağlamda anlaşılmalıdır. Biko'nun şu sözleri, bu yaklaşımı net bir biçimde ifade etmektedir: “Biz ayrılıkçı değiliz. Ancak siyahların önce kendi kimliklerini kabul etmesi gerekir. Apartheid bizi zaten ayırtırdı; biz sadece bu ayırtmayı kabul etmeyi reddediyoruz.”⁵⁷

1994'te Apartheid'in resmi olarak sona ermesinden sonra bile BCM'nin etkisi sürmektedir. Eğitim alanında #FeesMustFall gibi hareketler, müfredatın dekolonizasyonuna yönelik talepler; kültürel alanda Afrika dillerinin yeniden canlandırılması ve geleneksel sanatların desteklenmesi; ekonomik sahada ise Siyah Ekonomik Güçlendirme (BEE) politikaları, BCM'nin düşünsel mirasının izlerini taşımaktadır. Ancak bu kazanımlara rağmen Güney Afrika'da ekonomik eşitsizliklerin ve beyaz üstünlüğüne dayalı yapısal ayrıcalıkların hâlâ sürüyor oluşu, Biko'nun öngördüğü “tam özgürlük” idealinin henüz gerçekleşmediğini göstermektedir.⁵⁸

Biko'nun mirası yalnızca Güney Afrika ile sınırlı kalmamış, küresel ölçekte de etkili olmuştur. Özellikle ABD merkezli Black Lives Matter (BLM) hareketi, BCM'nin epistemolojik ve pratik katkılarını kendi mücadele dinamikleriyle harmanlamıştır. 2020'de George Floyd'un ölümü sonrasında dünya genelinde yükselen protestolarda Güney Afrika'dan yükselen “Amandla!” (Güç!) sloganları, bu tarihsel sürekliliği ve etkileşimi göstermektedir.⁵⁹

Sonuç olarak, bu çalışma üç temel noktaya işaret etmektedir: Birincisi, Apartheid rejimi yalnızca bir ayrımcılık sistemi değil, devlet eliyle işlenen çok boyutlu bir insanlık suçudur ve bu nedenle yalnızca yasal çerçevelerle değil, tarihsel hafıza ve etik-politik sorumluluk bağlamında da değerlendirilmelidir. İkincisi, BCM'nin getirdiği zihinsel özgürleşme paradigması, özgürlük mücadelesine epistemik bir derinlik kazandırarak, sömürgecilik sonrası toplumlar için dönüştürücü bir

57 Biko, Steve. *I Write What I Like*. Edited by A. Stubbs. Chicago: University of Chicago Press, 2002. (Original work published 1978).

58 Hill, Stephen. “Biko's Ghost: The Iconography of Steve Biko and Political Memory in South Africa.” *University of Minnesota Press*, 2015.

59 Başkaya, Fikret. *Paradigmanın İflası*. 10th ed. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları, 2013.

model sunmaktadır.⁶⁰ Üçüncüsü ise, Biko'nun fikirlerinin günümüzün ırkçılık, kültürel tahakküm ve ekonomik eşitsizlik gibi sorunlarıyla mücadelede hâlâ geçerli, evrensel bir teorik çerçeve sağladığıdır.⁶¹

Nelson Mandela'nın 1997 yılında dile getirdiği “Biko olmasaydı, özgürlüğümüz bu kadar anlamlı olmazdı” sözleri, bu mirasın tarihsel önemini ve güncel geçerliliğini açıkça ortaya koymaktadır. En nihayetinde, Biko'nun “En büyük silah, düşmanın sizin hakkınızda ne düşündüğünü sizin de düşünmenizi sağlamasıdır” sözü, yalnızca bir dönemin eleştirisi değil, çağımıza dair güçlü bir uyarıdır. Bu çalışma, bu bilgelik ışığında, devlet şiddetinin ve direniş biçimlerinin yalnızca Güney Afrika'nın geçmişinde değil, günümüzün karmaşık küresel gerçekliklerinde de anlaşılması ve dönüştürülmesi gereken yapılar olduğunu savunmaktadır.⁶²

60 Rodney, Walter. Avrupa Afrika'yı Nasıl Geri Bıraktı? Translated by S. Yalçın. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.

61 Posel, D. (1991). *The Making of Apartheid, 1948–1961: Conflict and Compromise*. Clarendon Press

62 Mandela, Nelson. Özgürlüğe Giden Uzun Yol. Translated by Ş. Tekeli. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011, Biko, Steve. I Write What I Like. Edited by A. Stubbs. Chicago: University of Chicago Press, 2002. (Original work published 1978).

Kaynakça

Kitaplar

- Alexander, Michelle. Yeni Jim Crow: Kitle İnfazlarının Irkçı Mantığı. Çev. M. Gündüz. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2022. (Original work published 2010).
- Arnold, Guy. Africa: A Modern History. New York: Atlantic Monthly Press, 1981.
- Başkaya, Fikret. Paradigmanın İflası. 10. bs. Ankara: Özgür Üniversite Yayınları, 2013.
- Benhabib, Seyla. The Rights of Others: Aliens, Residents, and Citizens. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Bhabha, Homi K. The Location of Culture. London: Routledge, 1994.
- Biko, Steve. I Write What I Like. Der. A. Stubbs. Chicago: University of Chicago Press, 2002. (İlk baskı 1978).
- Butler, Judith. Frames of War: When Is Life Grievable? London: Verso, 2009.
- Chomsky, Noam. Güç ve İdeoloji. Çev. İ. Ergüden. İstanbul: BGST Yayınları, 2002.
- Davis, Angela. Freedom Is a Constant Struggle: Ferguson, Palestine, and the Foundations of a Movement. Chicago: Haymarket Books, 2016.
- Drumbl, Mark A. Atrocity, Punishment, and International Law. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Fanon, Frantz. Yeryüzünün Lanetlileri. Çev. Richard Philcox. New York: Grove Press, 2004. (Original work published 1961).
- Fanon, Frantz. Siyah Deri, Beyaz Maskeler. Çev. Charles Lam Markmann. New York: Grove Press, 1967. (Original work published 1952).

Freire, Paulo. Ezilenlerin Pedagojisi. Çev. Myra Bergman Ramos. New York: Bloomsbury, 2005. (Original work published 1970).

Gilroy, Paul. The Black Atlantic: Modernity and Double Consciousness. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1993.

Gqola, Pumla Dineo. Reflecting Rogue: Inside the Mind of a Feminist. Johannesburg: MFBooks Joburg, 2017.

Kaya, İbrahim. Irkçılık ve Anti-Irkçılık. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

Maalouf, Amin. Ölümçül Kimlikler. Çev. A. Berk. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.

Mamdani, Mahmood. Citizen and Subject: Contemporary Africa and the Legacy of Late Colonialism. Princeton: Princeton University Press, 1996.

Magaziner, Daniel R. The Law and the Prophets: Black Consciousness in South Africa, 1968–1977. Athens: Ohio University Press, 2010.

Mandela, Nelson. Long Walk to Freedom. Boston: Little, Brown & Company, 1995.

Mandela, Nelson. Özgürlüğe Giden Uzun Yol. Çev. Ş. Tekeli. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Mbembe, Achille. Critique of Black Reason. Çev. Laurent Dubois. Durham: Duke University Press, 2017.

Minow, Martha. Between Vengeance and Forgiveness: Facing History after Genocide and Mass Violence. Boston: Beacon Press, 1998.

Posel, Deborah. The Making of Apartheid, 1948–1961: Conflict and Compromise. Oxford: Clarendon Press, 1991.

Rodney, Walter. Avrupa Afrika'yı Nasıl Geri Bıraktı? Çev. S. Yalçın. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.

- Said, Edward W. *Orientalism*. New York: Pantheon Books, 1978.
- Said, Edward W. *Şarkiyatçılık*. Çev. B. Birkan. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.
- Sankara, Thomas. *Thomas Sankara Speaks: The Burkina Faso Revolution 1983–87*. New York: Pathfinder Press, 2007.
- Timur, Taner. *İrk ve İrkçilik Düşüncesi*. İstanbul: Yordam Kitap, 2008.
- Zeren, Bilge. *Sömürgecilik Sonrası Afrika*. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2015.

Akademik Makaleler

- Büyüktavşan, H. Z. “Güney Afrika’da İrkçı Apartheid Rejimi 1948–1994.” *Africana-İnönü Üniversitesi Uluslararası Afrika Araştırmaları Dergisi*, 2021, 26–41.
- Graham, Marcia. “Biko’s Ghost: The Iconography of Steve Biko and Political Memory in South Africa.” *Journal of Southern African Studies* 40, no. 3 (2014): 521–539. <https://doi.org/10.1080/03057070.2014.911762>.

Resmî Belge ve Uluslararası Sözleşmeler

- International Law Commission. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts*. 2001.
- Rome Statute of the International Criminal Court. 2002. Article 7 (Crimes Against Humanity).
- United Nations. *International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid*. 1973.
- United Nations. *Universal Declaration of Human Rights*. 1948.

Belgesel ve Görsel Kaynaklar

Amandla! A Revolution in Four-Part Harmony. Directed by Lee Hirsch. 2002.

Cry Freedom. Directed by Richard Attenborough. Universal Pictures, 1987.

Steve Biko: The Lost Interview. 1977. YouTube. <https://www.youtube.com/>

The Black Power Mixtape 1967–1975. Directed by Göran Olsson. Story AB, 2011.

The Life and Times of Steve Biko. BBC, 1997.

Dijital Arşivler ve Online Kaynaklar

African National Congress (ANC). “Official Website.” Accessed [date]. <https://www.anc1912.org.za/>

Black Consciousness Movement Archive – Stanford University. Accessed [date]. <https://www.stanford.edu/group/BC>

United Nations. *International Convention on the Suppression and Punishment of the Crime of Apartheid*. 1973.

United Nations. *Universal Declaration of Human Rights*. 1948